

ZOEAVEN

Nederlandse strijders van de paus

Linda Otter
in Rome

Honderdvijftig jaar geleden verloor de paus de slag om Rome en kwam er een eind aan zijn wereldlijke macht. Zijn leger, de zoeaven, bestond vooral uit fanatieke buitenlandse strijders. Eenderde kwam uit Nederland.

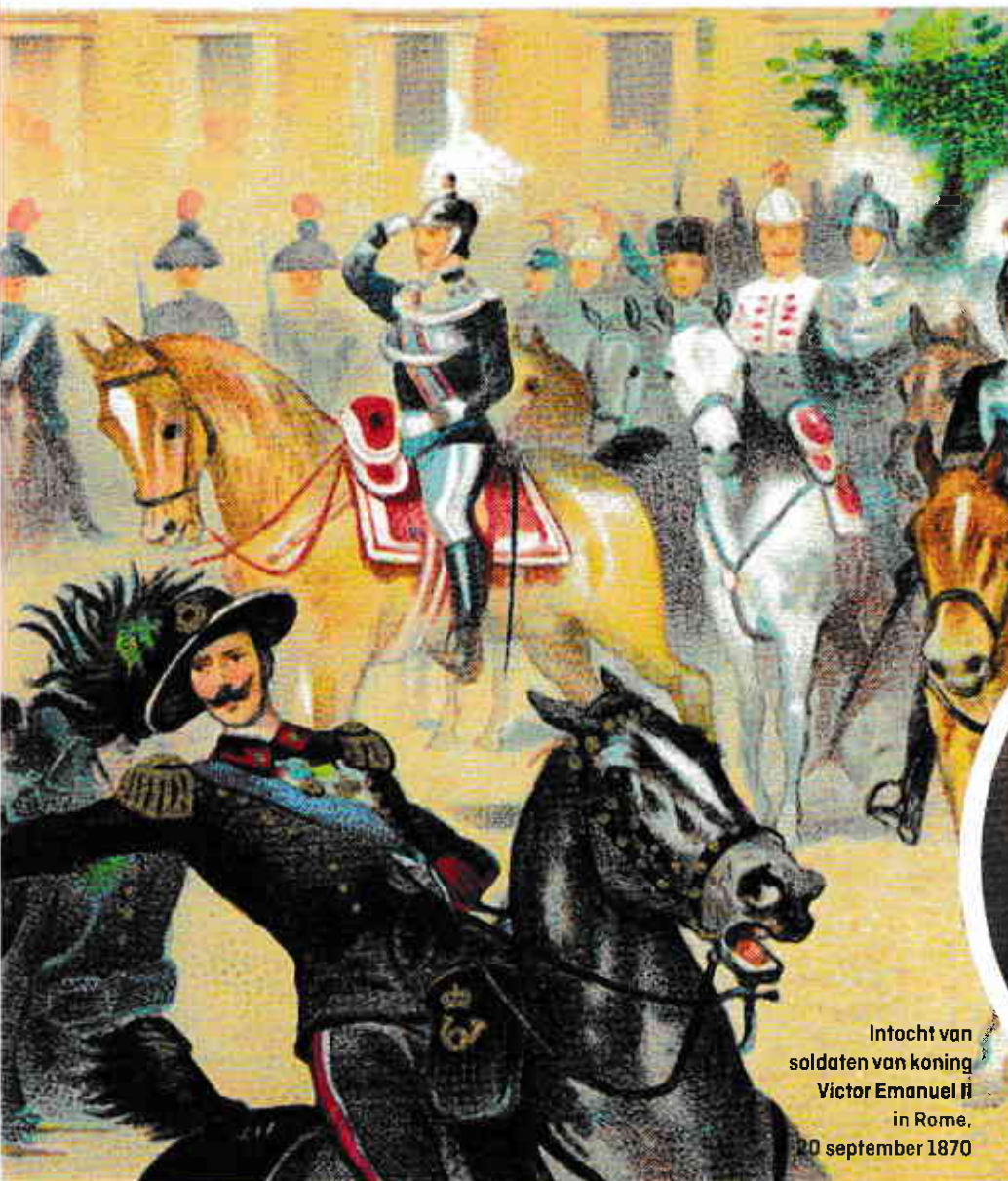
Stefano Boccacci (71) rijdt wekelijks naar begraafplaats Verano om wat onderhoudsklusjes te doen bij het familiegraf. 'Ik houd van netjes. Het is vervelend dat de buren er een rommel van maken,' zegt hij, wijzend naar de overkant. Hij doelt op het *Monumento ai Caduti pontifici*, een monument voor de gesneuvelde soldaten van de paus. De sculptuur toont de heilige Petrus

die een zwaard geeft aan een knielende soldaat. Petrus ziet smoezelig van de smog en onder zijn voeten woekert een bos onkruid, al zijn de inscripties op de steen nog goed te lezen. Het zijn vooral buitenlandse namen, van Fransen, Belgen en opvallend veel Nederlanders.

Sjuwend met emmers sop, zegt Boccacci dat hij het maar vreemd vindt dat het pauselijk vrijwilligersleger vooral uit vreemdelingen bestond. 'Hier

in Rome moesten ze indertijd niets van de paus hebben. Ze wilden aansluiting bij de rest van Italië. Maar die Fransen en Nederlanders gingen naar Rome om de paus te helpen. Ze vochten voor het behoud van een religieuze staat waar de paus heer en meester was, terwijl ze zelf uit seculiere landen kwamen.'

Een van de belangrijkste data in de moderne Italiaanse geschiedenis is 20 september 1870. Op die dag, hon-

Intocht van
soldaten van koning
Victor Emanuel II
in Rome,
20 september 1870

Pius IX, de paus die de
slag om Rome verloor

Collectie Nationaal Zeevaartmuseum

derdvijftig jaar geleden, vielen de soldaten van koning Victor Emanuel II van Sardinië Rome binnen en versloegen het leger van paus Pius IX. Met de inval kwam er definitief een einde aan de machtige Kerkelijke Staat, en aan de politieke heerschappij van de paus.

De verovering van Rome was de kroon op de *Risorgimento*, de eenwording van Italië, waaraan decennia was gewerkt. Negen jaar eerder was koning Victor Emanuel II er eindelijk in geslaagd om de droom van de nationalist te verwezenlijken en van de vele prins- en hertogdommen één land te maken. Dit gebeurde met de hulp van rebellenleider Giuseppe Garibaldi en diens leger van roodhemden. Een maand na de verovering van Rome

stemden de Romeinen via een volksraadpleging voor aansluiting bij Italië. Op 3 februari 1871 werd Rome officieel de nieuwe hoofdstad van het jonge koninkrijk Italië.

Het pauselijk leger telde tussen 1861 en september 1870 zo'n elfduizend devoot katholieke vrijwilligers, die na een oproep van de paus naar Rome waren gereisd om de Kerkelijke Staat te beschermen tegen de aanvallen van de Italiaanse nationalist. Onder deze zoeaven, zoals de pauselijke vrijwilligers heetten, waren zo'n 3.200 Nederlanders. De rest kwam uit andere Europese landen; het waren vooral Fransen, Belgen (grotendeels Vlamingen), Ieren en Italianen.

Een van die fanatieke vrijwilligers uit Nederland was Willem Ellenbroek, een 25-jarige bakkerszoon uit Deventer. Het bewijs van zijn verblijf in de Kerkelijke Staat hangt in een keuken in Rome: een certificaat van het ministerie van Oorlog van de Heilige Stoel. Hij had blauwe ogen, een ovaal gezicht en was 1,58 meter lang, een gewone lengte voor die tijd. Ook zijn er 25 brieven van hem bewaard gebleven die hij aan zijn ouders schreef, waardoor er een duidelijk beeld is van zijn verblijf in de Kerkelijke Staat.

Dat zo veel katholieke Nederlanders bereid waren om voor de paus te vechten, had te maken met hun positie destijds. In katholieke kringen werd gevreesd dat de val van de Kerkelijke

Kerkstaat Vaticaan

In 1870 trok paus Pius IX zich terug in zijn residentie, het Apostolisch Paleis in het Vaticaan, waar hij leefde als een gevangene. Pas in 1929 was een latere paus bereid om te onderhandelen en tekende met dictator Benito Mussolini het Verdrag van Lateranen. Voor de afgepakte kerkelijke eigendommen kreeg hij 750 miljoen goudlire en 1 miljard lire aan staatsobligaties.

Het Vaticaan werd een autonome kerkstaat in het Italiaanse koninkrijk met een grondgebied van 44 hectare, de kleinste staat ter wereld. In ruil daarvoor hield de paus zich buiten de politiek.

Staat desastreus zou zijn voor de Roomse kerk in Nederland en dat die opnieuw rechten zou moeten inleveren. Katholieken waren in Nederland een achtergestelde groep. Ze hadden in 1796 gelijke rechten gekregen, na eeuwenlang onderdrukt te zijn geweest, maar het beleid werd nog steeds bepaald door de protestantse elite. De katholieken hadden die discriminatie deels aan zichzelf te danken. Ze werden gewantwoord omdat ze meer waarde hechtten aan het woord van de paus en van de plaatselijke pastoor dan aan dat van de Nederlandse overheid.

Het grote aantal uitreizigers kwam mede door de uitstekende organisatie van de Nederlandse katholieke gemeenschap, die kritiekloos de lijn van Rome volgde. Werving gebeurde in de plaatselijke kerken en via krantenartikelen. Het katholieke dagblad *De Tijd* bracht zwaar gekleurde berichtgeving over de strijd in de Kerkelijke Staat, waarin vermeende heldendaden van de zoeaven breed werden uitgemeten. De grote man achter de schermen was de Amsterdamse pater Cornelis de Kruijff, die ervoor zorgde dat de werving en de organisatie op rolletjes liepen.

Behalve soldaten kwam uit Nederland ook financiële steun aan de paus. De katholieken brachten tussen 1860 en 1872 ruim 2,25 miljoen gulden bijeen om de Pauselijke Staat op de been te houden, een enorme som geld in die tijd.

Vastbesloten om de paus van de ondergang te redden, reist Ellenbroek in december 1867 naar Rome. Eerst gaat hij naar Brussel, per trein, voor registratie en keuring, en van daaruit trekt hij via Parijs naar Marseille. Hier stappen de zoeaven op de boot naar de Italiaanse havenstad Civitavecchia, en reizen dan verder naar Rome.

De Pauselijke Staat is dan al danig verzwakt. De paus heeft grote delen van het kerkelijk grondgebied verloren en is de macht kwijt in Umbrië, de Marken en Emilia-Romagna. Hij is alleen nog de baas in Lazio, het oude *Patrimonium Petri*, het erfgoed van Petrus.

Van de klassieke grandeur van Rome is in die tijd weinig over. De provinciale stad met 210.000 inwoners, van wie het merendeel in grote armoede leeft, wordt geteisterd door overstromingen, besmettelijke ziekten en rondtrekkende

bendes. Veel Romeinen moeten niets hebben van de paus en willen aansluiting bij Italië.

Ellenbroek verblijft de eerste weken in een kazerne in de Via Argentina, een paar minuten lopen van het Pantheon, waar hij wordt klaargestoomd voor de gevechten. In de ochtend moet hij marcheren, daarna volgt een uitgebreide lunch met 'aardappelen of macaroni en een goed glas wijn'. De rest van de dag brengt hij door met bidden en kerkbezoek en hij koopt rozenkransen, die hij als cadeautjes naar zijn familie stuurt. Hij is tevreden. 'We hebben hier weinig te klagen. Een heerlijk jolig leventje,' meldt hij zijn ouders.

In de voormalige kazerne herinnert niets meer aan de zoeaven. 'Ik wist niet eens dat die hier ooit hebben gezeten,' zegt portier Giuliana Abitini (70), die al dertig jaar in het gebouw werkt.

In totaal sterven 250 Nederlandse zoeaven voor de paus

Ze vertelt dat een etage nu wordt gebruikt door de Radicale Partij, en dat nonnen er een bed and breakfast runnen. Op een plakkaat in de hal staat dat het gebouw in 1870 is geconfisqueerd door de Italiaanse staat.

Na de korte training in Rome worden de zoeaven verdeeld over de depots van 28 garnizoensplaatsen binnen de Kerkelijke Staat. De mannen moesten soms dagen achtereen lopen over karren- en ezelspaden, door bossen en over bergen. Ellenbroek werd gestationeerd in het dorp Rocca di Papa. Hij verwondert zich over de vrouwen met 'zware vrachten op hun hoofd', over de vieze straten. Later komt hij terecht in het dorp Acquapendente, waar hij zijn tijd doorbrengt met wachtlopen en wandelingen langs 'heerlijke wijngaarden'.

In elke brief smeekt Ellenbroek zijn ouders tabak te sturen, want die is duur in de Pauselijke Staat. Als blijkt dat een aantal zoeaven een lucratief tabakshandelje heeft opgezet, wordt de import van tabak verboden. Ook meldt Ellenbroek dat er een verbod is op de aankoop van relikwieën. Door het grote aantal zoeaven in Rome is de vraag

Geïnspireerd door de Berbers

De zoeaven zijn vernoemd naar Berber-hulptroepen van het Franse leger in Algerije, de Zuavus. Vanaf 1860 zijn in diverse landen vergelijkbare eenheden opgericht.

Het uniform van de zoeaven was bijna gelijk aan dat van de Berberstrijders: een tuniekjasje met een pofbroek. De pauselijke zoeaven droegen een pet met een klep – de oorspronkelijke fez werd gezien als té islamitisch voor de katholieke strijders.

Willem Ellenbroek, bakkerszoon en zoeaaf in het leger van de paus

naar heilige menselijke resten fors toegenomen: geen graf van een vermeende heilige is meer veilig.

Na twee jaar dienst vraagt hij zijn ouders of hij voor een half jaar kan bijtekenen. Bondgenoot Napoleon III wil zich terugtrekken en Ellenbroek vreest dat de paus het zonder diens steun niet zal redden. Hij verlangt naar actie, een heldenrol en koketteert met de dood. 'Ik wil gaarne in de gelegenheid zijn om mijn leven te kunnen opofferen ter verdediging van den Heilige Stoel en voor mijn geloof te sterven, dit was mijn eenigste en vurigste wensch,' laat hij weten. De ouders Ellenbroek stemmen toe. De bakkerij draait goed en hun

De bestorming van Rome in de vroege herfst van 1870

Het grafmonument op begraafplaats Campo Verano, met de namen van veertien Nederlanders

Wenry Oomen/ANP

Katholieke helden

De bekendste Nederlandse zoeaaf is Pieter Janszoon Jong (1842-1867), bijgenaamd 'de reus uit Lutjebroek'. Jong kreeg in zijn geboorteplaats een monument én een straatnaam. In het nabijgelegen Grootebroek verwijst ook voetbalclub De Zouaven naar deze man van 2 meter lang, die zo sterk was als een beer. Volgens de legende raakte Jong bij de slag om Montebello in het nauw toen zijn kogels op raakten, maar wist hij toch nog veertien ongelovige roodhemden dood te slaan, alvorens zelf te sneuvelen.

Jong is een van de vele Nederlandse zoeaven aan wie een monument, straatnaam of grafsculptuur is gewijd. In Tilburg, Oudenbosch en Den Bosch zijn diverse straten naar zoeaven genoemd. Onder meer in Maastricht, Roermond, Sittard en Sint Nicolaasga zijn grafmonumenten opgericht. In Oudenbosch is het Nederlandse Zouaven Museum gevestigd met spullen van zoeaven.

In Rome herinnert daarentegen weinig aan de fanatieke strijders uit het buitenland. Het enige monument van allure staat op de begraafplaats van Verano, met namen van veertien Nederlanders, onder wie die van 'Petrus' (Pieter) Jong. Ook is er nog een zoeaven-grafmonument in de crypte van de kapucijner monniken op de Via Veneto.

aan het werk en kunnen ook geen steun van de overheid krijgen. De Nederlandse katholieke gemeenschap reageert door steunfondsen voor ze op te richten. Zoeaven-broederschappen organiseren groots opgezette bijeenkomsten voor geüniformeerde oudstrijders en katholieke notabelen. In heel Nederland worden monumenten neergezet ter nagedachtenis aan overleden zoeaven (zie 'Katholieke helden' op deze pagina). De oud-Romegangers worden gezien als het symbool van de katholieke gebundelde krachten in Nederland.

Net als de andere zoeaven raakt ook Willem Ellenbroek uit Deventer zijn Nederlanderschap kwijt. Maar hij weet zich goed te redden. Hij heeft het geluk dat hij als boekhouder aan de slag kan bij zijn oude werkgever. Hij trouwt, begint een eigen zaak, en wordt vader van twaalf kinderen.

zoon mag blijven tot juni 1870. Maar dan moet Willem wel naar huis komen.

Hoe opofferingsgezind hij ook is, sterven voor de paus zit er niet in. Ellenbroek keert naar huis terug zonder dat hij ooit een schot heeft gelost. Hij is nog maar drie maanden thuis als de Italiaanse nationalisten Rome binnenvallen. In een kort gevecht sneuvelen negentien soldaten van de paus, onder wie een Nederlander. In totaal komen er 250 Nederlandse zoeaven om het leven.

Van hen sneuvelen er 25 op het slagveld, de rest wordt geveld door ziekten als cholera en malaria.

De terugkerende zoeaven krijgen van hun geloofsgenoten een warme ontvangst. Heel katholiek Nederland loopt uit om 'hun jongens' feestelijk te verwelkomen. Maar dan wacht ze een vervelende verrassing. De zoeaven verliezen hun staatsburgerschap. De Nederlandse staat straft ze omdat ze in vreemde krijgsdienst zijn getreden.

De meeste zoeaven komen niet meer